

گفتار هفتم

دعا

مقدمه

دعا جوهر اعتراف به عبودیت بنده در مقابل خدای سبحان می‌باشد. که فرموده: **﴿بِاٰيَهَا النَّاسُ أَنْتُمْ الْقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ﴾**؛ ای مردم شما (همگی) نیازمند به خدا هستید، تنها خدا هست که

بی نیاز و شایسته ستایش است. انسانی که در پرتو تعالیم قرآنی به این حقیقت دست یافت که فقیر است و هر چه دارد مانند عاریه ای است که در اختیار او است چه بهتر که به دستورات الهی عمل کند تا از عذاب نافرمانی در امن باشد. خدا بشر را به دعا کردن امر کرده است. در آیه ۶۰ سوره مومن می‌فرماید: **﴿أَدْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ﴾**؛ مرا بخوانید تا اجابتan بکنم. حال با مراجعته به آیه فوق در مقابل امر خدا قرار داریم و وظیفه بنده است

که اطاعت امر مولا را بکند.

خدا در آیه ۳۲ سوره احقاف می‌فرماید: **﴿وَمَنْ لَا يُجِبْ دَاعِيَ اللَّهِ فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِي الْأَرْضِ وَلَيْسَ لَهُ مِنْ دُونِهِ أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ﴾**؛ و هر کس به دعوت کننده الهی پاسخ نگوید، هرگز نمی‌تواند از چنگال عذاب الهی فرار کند و غیر از خدا یار و یاوری برای او نیست و چنین کسانی در گمراهی آشکارند. طبق گفته تفسیر نمونه «داعی الله» پیامبر اکرم ﷺ است.^۱ وقتی کسی که دعوت پیامبر پاسخ نگوید، دچار عذاب می‌شود؛ به طریق اولی کسانی که به دعوت خدا پاسخ نگویند، گفتار عذاب الهی می‌شوند.

۱. فاطر، آیه ۱۵.

۲. احقاف، آیه ۳۲.

۳. تفسیر نمونه، مکارم شیرازی، ج ۲۱، ص ۳۷.

اعتقاد ما این است که دعا هم یک عبادت است و هم سلاح مومن در برابر بالاها و گرفتاری‌ها و وسیله‌ای برای گره گشایی مشکلات است، چرا که نبی مکرم اسلام علیه السلام^{صلوات الله علیه} فرمود: «الدعا سلاح المؤمن و عمود الدين و نور السموات والارض؛ دعا اسلحه مومن و ستون دین و نور و روشنایی آسمان‌ها و زمین است؛^۱ اما ما می‌گوییم چون ملک خدا عام است، تسلط و احاطه اش مقید به هیچ قید و شرطی نیست و مقتضای چنین ملکی این است که هر گونه تصریف را بدون هیچ مانعی تجویز کند و بدین خاطر هر دعایی را بندگان بکنند، اجابت نماید و هر حاجتی را از او بخواهد برأورده.^۲

معنای دعا در لغت و اصطلاح

واژه دعا با مشتقاش در قران در حدود (۲۱۵) بار ذکر شده است. دعا در فرهنگ لغت به معنای خوانده، صدا زدن و نیایش آمده است، خواندن گاهی توام با خواستن است و زمانی به شکل راز و نیاز و تضرع می‌باشد.^۳

در کتاب تاج العروس در معنای لغوی آمده: الدعا الرغبہ الی اللہ نیایش، گرایش و کشش به سوی خدادست.^۴

دعا در اصطلاح: اهل شرع گفتگو با حق تعالی را به نحو حاجت و درخواست حل مشکلات از درگاه او و یا مناجات با او دعا می‌نامند.^۵

فرق دعا در مورد خدا و بنده.

اولاً: گاهی تکوینی است، یعنی ایجاد کردن موجودی برای شیء دیگر؛ گویی خدا آن را به طرف ان شیء فرا می‌خواند. خدا می‌فرماید: **﴿بِيَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِ﴾**^۶؛ یعنی روزی که شما را فرامی‌خواند و شما با سپاس پاسخ می‌گویید؛ یعنی شما را به زندگی اخروی فرامی‌خواند و شما با پذیرش زندگی دعوت خدا را اجابت می‌کنید.

۱. بحار الانوار، ج ۹۳، ص ۲۹۴، به نقل از کتاب دعا از دیدگاه قرآن و روایات، آیت الله بیوک خاتمی زنجانی.

۲. ترجمه تفسیر المیزان، علامه سید محمد حسین طباطبائی، ج ۲، ص ۴۱.

۳. ره توشـه، سال ۷۸، ص ۲۴، مقاله محمد باقر شریعتی.

۴. مصباح المنیر، علی مشکینی، ص ۱۱.

۵. نیایش حسین علیه السلام در صحرای عرفات، محمد تقی جعفری، ص ۱.

۶. اسراء، آیه ۵۲.

ثانیا: گاهی تشریعی است، یعنی تکلیف مردم به دین که خدا به لسان آیات از آنان خواسته است. دعای بندۀ در برابر خدا عبارت از آن است که رحمت و عنایت خدا را به خود معطوف کند و خود را مقام بندگی قرار دهد. بنابراین عبادت در حقیقت دعا است زیرا بندۀ در مقام عبادت با تبعیت و ذلت در برابر خدا، خود را در مقام مملوک قرار می‌دهد و به مولای خویش می‌پیوندد تا خدا را با مقام مولویت و روییتی که دارد، به خود معطوف دارد و دعا نیز همین است و آیه ۶۰ سوره مومن به همین مطلب اشاره دارد.^۱

فرق دعا با نداء: دعا و دعوت یعنی توجه شخص را به مطلب مورد دعوت جلب کردن. دعوت و دعا اعم از ندا است زیرا ندا اختصاص به لفظ و صوت دارد ولی دعا می‌تواند با لفظ باشد، می‌تواند با اشاره باشد و امثال آن و به علاوه ندا حتیماً باید صدای بلند باشد، در صورتی که دعا مقید به آن نیست.^۲

وجوه استعمال دعا در قرآن کریم^۳

دعا به معنی گفتن است، چنانچه در سوره اعراف آیه ۵ آمده است. **﴿فَمَا كَانَ دَعْوَاهُمْ إِذْ جَاءُهُمْ بِأَسْنَانَ إِلَّا أَنْ قَالُوا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ﴾** و همچنین در سوره یونس / ۱۰ و انبیا / ۱۵ دعا به معنای گفتن آمده است.

به معنای پرسیدن است. چنانچه در سوره انعام آیه ۱۷ آمده است. **﴿وَإِنِّي يَمْسِسُكَ اللَّهُ بِضُرٍ﴾**.

به معنای کسی را آواز دادن است. در سوره انبیا آیه ۴۵ آمده است. **﴿قُلْ إِنَّمَا أُنذِرْكُمْ بِالْوَحْيٍ وَّلَا يَسْمَعُ الصُّمُّ الدُّعَاءَ﴾** و همچنین در سوره ملائکه آیه ۱۴ و در سوره قمر آیه ۶ و ۱۰ به این معنا آمده است.

به معنای یاری خواستن است. در سوره بقره آیه (۲۳) آمده **﴿وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾**. و در سوره یس آیه ۸ و مومن آیه ۱۲۸ به این معنا آمده است.

به معنای پرسیدن است. در سوره بقره آیه ۶۸ آمده **﴿قَالُوا ادعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنَ لَنَا مَا هِيَ﴾** و در سوره بقره آیه ۵۲ هم آمده است.

۱. ترجمه تفسیر المیزان، محمد حسین طباطبایی، ج ۱۰، ص ۶۰ و ۶۱

۲. همان، ج ۱۰، ص ۶۰

۳. وجوه قرآن، ابوالفضل بن حبیبی بن ابراهیم تفلیسی، ص ۹۸ و ۹۹ و ۱۰۰.

دعا به معنی خواستن است. در سوره اعراف آیه ۱۳۴ آمده است. «أَدْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهَدَ عِنْدَكَ لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ» و در سوره مومن آیه ۶۰ هم آمده است.

اهمیت و جایگاه دعا در قرآن

۱. «وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادٍ عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلَيْسَتْجِيْبُوا لِي وَلَيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ»؛ و هنگامی که بندگان از تو درباره من سوال می کنند (بگو) من نزدیکم، دعای دعا کننده را به هنگامی که مرا می خواند، پاسخ می گوییم؛ پس آنها باید دعوت مرا پذیرند و به من ایمان بیاورند تا راه بیایند.

شان نزول:

کسی از پیامبر پرسید: آیا خدای ما نزدیک است تا آهسته با او مناجات کنیم؟ یا دور است تا با صدای بلند او را بخوانیم؟ آیه فوق نازل شد و به آنها پاسخ داد که خدا به بندگانش نزدیک است.^۲

۲. «وَقَالَ رَبُّكُمُ اذْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَآخِرِينَ»؛ پروردگار شما فرمود: بخوانید مرا تا اجابت کنم شما راه همانا کسانی که از عبادت من تکبر می ورزند، زود است ذیلانه داخل جهنم شوند.

از این جهت این آیه اهمیت دعا را می رساند که خدا امر فرمود بندۀ او بخواند و به دنبالش فرمود استجابت می کنم و اما اگر شخص از این عبادت (دعا) استکبار ورزد و تسليیم فرمان خدا نشود، جهنم در انتظار او است. زراره از امام باقر علیه السلام سوال می کند مراد از عبادت در آیه سوره مؤمن چیست؟ امام علیه السلام فرماید: «هو الدعا و افضل العبادة الدعا»^۳

-
۱. بقره، آیه ۱۸۶.
  ۲. تفسیر نمونه، ناصر مکارم شیرازی، ج ۱، ص ۶۳۷
  ۳. غافر، آیه ۶۰.
  ۴. اصول کافی، کلینی ره، ج ۴.

۳. ﴿قُلْ مَا يَعْبُدُ بَعْضُهُمْ رَبّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ فَقَدْ كَبَّتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَاماً﴾^۱; بگو پروردگار من برای شما ارجی قائل نیست اگر دعای شما نباشد. شما آیات خدا و پامبران را تکذیب کردید و دامان شما را خواهد گرفت. و از شما جدا نخواهد شد.

امام خمینی ره می‌فرماید: آنان که می‌گویند ما دعا را قبول نداریم، قرآن را هم نمی‌خواهند؛ یعنی قرآن را قبول ندارند.^۲

دعا نیاز فطری انسان است

بشر به خواست خود و فطرت، نیاز به دعا و میل به نیایش و تضرع را درک می‌نماید و بدون دعا و توجه به حقیقتی که مافق تمام حقایق و قاهر و غالب و حاکم بر همه است، روحش آرام نمی‌گیرد او کسی را می‌خواهد که در هر جا صدای او را بشنود و در خانه اش همیشه به روی او باز باشد و از حاجاتش آگاه باشد و در هنگام بلا و سختی به او پناه برد و به او امیدوار باشد و از همه حالات و راز دلش مطلع باشد و چیزی بر او مخفی و مکتوم نباشد و از عجز و ناتوانی منزه و مبرا باشد.

نیاز فطری به دعا در قرآن

﴿إِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلْكِ دَعَوْا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَاهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُسْرِكُونَ﴾^۳

هنگامی که سوار بر کشتی شوند خدای را با اخلاص می‌خوانند، اما هنگامی که خدا آن‌ها را به خشکی رسانید و نجات داد باز مشرک می‌شوند.

﴿وَإِذَا مَسَكْمُ الْأَرْضِ فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ تَدْعُونَ إِلَّا إِيَاهُ فَلَمَّا نَجَاهُمْ إِلَى الْبَرِّ أَغْرَضْتُمُ وَكَانَ الْإِنْسَانُ كُفُورًا﴾^۴; هنگامی که در دریا ناراحتی به شما رسید، همه کس را جز او فراموش خواهید کرده اما هنگامی که شما را به خشکی نجات دهد، روی می‌گردانید و انسان کفران کننده و ناسپاس است.

۱. فرقان، آیه ۷۷.

۲. بیانات، فصلنامه سال پنجم، پاییز ۷۷، ص ۲۷، ش ۳.

۳. عنکبوت، آیه ۶۵

۴. اسراء، آیه ۶۷

﴿وَإِذَا مَسَّ النَّاسَ ضُرٌّ دَعَوْا رَبَّهُمْ مُتَبَيِّنَ إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا أَذَاقَهُمْ مُنْهُ رَحْمَةً إِذَا فَرِيقٌ مُّنْهُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ﴾^۱

هنگامی که ضرر و ناراحتی به مردم بر سد پروردگار خود را می خوانند و به سوی او باز می گردند، اما هنگامی که رحمت خویش را بچشاند، گروهی از آنان نسبت به پروردگارشان مشترک می شوند.

﴿وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَاهُ مُتَبَيِّنًا إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا حَوَّلَهُ نِعْمَةً مُنْهُ نَسِيَ مَا كَانَ يَدْعُو إِلَيْهِ مِنْ قَبْلُ﴾^۲

هنگامی که انسان را زبانی رسد پروردگار خود را می خواند و به سوی او باز می گردد، اما هنگامی که نعمتی از خدا به او بر سد آنچه را که به خاطر آن قبل از خدا را می خواند، به فراموشی می سپرد. و همچنین آیات ۴۵ زمر، ۶۳ و ۶۴ و ۴۰ و ۴۱ انعام، ۲۳ و ۲۴ یونس و ۳۲ لقمان دلالت بر این مطلب دارد که انسان فطرتا یک موجود مافوق مادی را می خواند تا به خواسته هایش پاسخ دهد و او را از گرفتاری ها نجات دهد؛ گرچه احتمال دارد انسان بر اثر اعمال زشت و ناپاک این فطرت سلیم را به سیاهی بکشاند و تیره کند.

نیاز به دعا از منظر عقل و دین

دلیل عقلی

دلیل عقلی این که واجب است انسان ضررها و بدی ها را در صورت امکان از خود دور سازد. رویرو شدن با شرور و بدی ها در دوران عمر، بدیهی و حتمی است، زیرا هر فردی یا گرفتار بیانات جسمی و داخلی است مانند بیماری های گوناگون و مشکلات خانوادگی و یا گرفتاری های خارجی دارد مانند آزار رسانیدن ستمگران و یا همسایگان و امثال این امور. و گفته اند الدینیا دار بالبلاء محفوظه. و حاصل آن که انسان یا بالفعل گرفتار بیانات است یا ممکن است گرفتار گردد و بر طرف ساختن ضرر چه بالفعل و چه بالقوه در صورت تمکن واجب است و چون دعا دافع و رافع بیانات است و تلاوت آن برای همه کس میسر می باشد، بدین جهت مبادرت و ممارست آن لازم است و به همین معنی علی ﷺ اشاره فرموده است: «ما من احمد ابتلى و ان عظمت بلواه؛ هیچ کسی نیست که بلا بی گرفتار گردد اگر چه آن بلا بزرگ باشد». پس این حدیث روشن می سازد که هر کسی نیاز به نیایش دارد چه گرفتار باشد یا نباشد. و فایده نیایش یا بر طرف ساختن بالای حاضر است یا

۱. روم، آیه ۳۳

۲. زمر، آیه ۸

جلوگیری از بلای که هنوز نازل نگشته است و یا به دست آوردن فایده ای که آرزوی آن را دارد یا دوام نعمت‌هایی که موجود است. چه آن که آئمه عالم‌گلای از دعا تعبیر به سلاح کرده اند و سلاح چیزی است که بوسیله آن ضرر را دفع و نفع را جلب نمایند.^۱

دلیل نقلی

قرآن ذاتی انسان به اضافه ضعف و ناتوانی همه جانبه، او را به قدرت لا یزال و بی نیاز می‌کشاند و از خودخواهی باز می‌دارد و انسان می‌فهمد که بدون مشیت خداوند کاری سامان نمی‌گیرد، چرا که انسان به مجرد صحت و ثروت و کسب قدرت مغorer می‌گردد و طغیان می‌کند و به تعبیر قرآن کریم: «كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَيَطْغَى أَنْ رَبَّهُ أَسْتَغْفِنِي»^۲; به درستی که انسان وقتی خود را بی نیاز دید طغیان و سرکشی می‌کند. دعا و توحید افعالی به انسان می‌آموزد که عامل موثر و مسبب الاسباب خدا است و او را در همه جا حاضر و ناظر می‌شمارد: «وَهُوَ مَعَكُمْ أَئِنَّ مَا كُنْتُمْ»^۳، و باز قرآن این واقعیت را به ما می‌آموزد که: «بِأَيْهَا النَّاسُ أَتُمُّ الْقُرَاءَ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ»^۴ نیازمندی وجود انسان در حدوث و بقا و به هنگام بلا و مصائب جای تردید نیست. انسان گاهی از دفع پشه ای و مگسی ناتوان شده و در بیماری‌ها، تصادفات، سکته‌ها و مرگ و میرها بیمار و مضطر شده ریا، خدا را می‌خواند.^۵

دعا از مصادیق روشن ذکر الله است. یاد خدا باعث آرامش روح و روان می‌باشد «أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُ الْقُلُوبُ»^۶? آگاه باشید به یاد خدا قلبها آرام می‌گیرد.

دعا برای جلب عنایت و رحمت الهی

«قُلْ مَا يَعْبُدُ بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ»^۷? بگو پروردگار من برای شما ارجی قائل نیست اگر دعای شما نباشد.

۱. عده الداعی، جمال الدین ابن فہلہ حلی، باب اول، ص ۲.

۲. علق، آیه ۷ و ۸.

۳. حذیف، آیه ۴.

۴. فاطر، آیه ۱۵.

۵. ره توشه راهیان نور، محمد تقی شریعتی، ص ۲۷ الی ۲۹.

۶. رعد، آیه ۲۸.

۷. فرقان، آیه ۷۷.

نهی از خواندن غیر خدا

در آیاتی از قرآن خدا انسان را نهی فرموده که غیر از او را بخواند، چون انسان باید کسی را بخواند که اولاً علم به حوادث حال و آینده داشته باشد و ثانياً قدرت داشته باشد از انسان دفع بلا و ضرر بکند؛ غیر از خدا چه کسی است که عالم به خفیات و جلیات باشد. **﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَى عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاوَاتِ﴾**؛ به درستی که مخفی نمی‌ماند از خدا آنچه که در زمین و آسمان است.

اشکال

پس این همه نیاز و مشکلی که بوسیله انسان برای دیگران برآورده می‌شود، چگونه با این آیات قابل جمع است و جواب: اولاً خدا دافع حقیقتی ضرر و بلا است و ثانياً عالم، عالم اسباب است و انسان فقط وسیله و واسطه برای دفع مشکل و ضرر می‌باشد، اگر خدا نخواهد انسان‌ها نمی‌تواند گره از کار و گرفتاری‌های هم دیگر بگشايند.

آیاتی از قرآن بر این ادعا

﴿وَلَا تَدْعُ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ فَإِنْ فَعَلْتَ فَإِنَّكَ إِذَا مِنَ الظَّالِمِينَ﴾؛ و جز خدا چیزی را که نه سود به تو می‌رساند و نه زیانی، مخوان که اگر چنین کنی از ستمکاران خواهی بود.
﴿وَإِنْ يَمْسِسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاثِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ وَإِنْ يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَآدَ لِقَضْلِهِ يُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ﴾^۱؛ و اگر خدا زیانی به تو رساند هیچ کس جز او آن را بر طرف نمی‌سازد و اگر اراده چیزی برای تو کند، هیچ کس مانع فضل او نخواهد شد آن را به هر کس از بندگانش بخواهد می‌رساند و او غفور و رحیم است.

۱. آل عمران، آیه ع

۲. یونس، آیه ۱۰۶

۳. یونس، آیه ۱۰۷

﴿يَدْعُو مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُ وَمَا لَا يَنْفَعُهُ ذَلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَيِّنُ﴾؛ او جز خدا کسی را می خواند که نه زیانی به او می رساند و نه سودی، این گمراهی بسیار عمیقی است.

﴿قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِهِ فَلَا يَمْلِكُونَ كَشْفَ الضُّرُّ عَنْكُمْ وَلَا تَحْوِيلًا﴾؛ بگو کسانی را که غیر از خدا می پندردید بخوانید، آنها نمی توانند مشکلی را از شما بر طرف سازند و نه تغییری در آن ایجاد کنند. در آیات ۱۳ حج و ۳۸ زمر و ۷۱ انعام نیز به این مطلب اشاره شده است.

شرط استجابت دعا از نظر آیات و روایات

تضرع داشتن

تضرع از ماده ضرع بر وزن فرع به معنای پستان گرفته شده است؛ بنابراین فعل تضرع به معنای دوشیدن شیر از پستان می باشد و از آنجا که به هنگام دوشیدن شیر انگشت‌ها بر پستان در جهات مختلف حرکت می کنند، این کلمه در مورد کسی که با حرکات مخصوص خود اخهار خضوع و تواضع می کند، به کار می رود.^۳ در حقیقت دعا کننده نباید تنها با زبانش چیزی را بخواهد، بلکه باید روح دعا درون جان او و در تمام وجودش منعکس گردد و زبان تنها ترجمان آن باشد و به عنوان نمایندگی همه اعضای او سخن گوید.

پنهانی خواندن خدا

برای این که دعا از ریا دورتر و به اخلاص نزدیکتر و توأم با تمرکز فکر و حضور قلب می باشد. (البته این شرط منافاتی با دعا در اجتماع ندارد)

تجاوز نکردن از حد اعتدال

این جمله معنای وسیعی دارد که هر گونه تجاوز را عالم از فریاد کشیدن به هنگام دعا و یا تظاهر و ریا کاری و یا توجه به غیر خدا را به هنگام دعا شامل می شود. این سه شرط از آیه ۵۵ اعراف استفاده می شود.

﴿إِذْأَعُو رَبِّكُمْ تَضْرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِلِينَ﴾. پروردگار خود را در پنهانی بخوانید به درستی که او متجاوزان را دوست ندارد.

۴. حج، آیه ۱۲.

۵. اسراء، آیه ۶۵.

۲. ترجمه تفسیر المیزان، محمد حسین طباطبائی، ج ۱۰، ص ۶۰ و ۶۱

حديث قدسی: يا عیسی لا تدعني الا تضرعا؛ اي عیسی مرا مگر در حال تضرع نخوان

همراهی دعا با ترس و امید

دعا باید در حالی باشد که انسان در آن حال نه آن چنان که از اعمال خود راضی باشد که گمان کند هبیج نقطه تاریکی در زندگی نیست و نه آن چنان مایوس که خود را شایسته عفو خدا و اجابت دعا نداند چرا که این یاس و نالمیدی نیز خاموش کننده همه تلاش‌ها و کوشش‌ها است.

همراه ساختن دعا با اعمال نیک

ممکن است این جمله ان "رحمۃ اللہ قریب من المحسنین". یکی از شرایط استجابت دعا باشد، یعنی اگر می‌خواهید دعای شما تو خالی و تنها گردش زبان نباشد باید آن را با اعمال نیک همراه سازید تا به کمک آن رحمت‌الله شامل حال شما گردد و دعایتان به ثمر رسد.^۱

این دو شرط اخیر از آیه ۶۵ اعراف استفاده می‌شود «وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْقًا وَطَمَعًا إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ».

مضطر بودن

یعنی انسان چشم از عالم اسباب به کلی بر گیرد و تمام روح و قلب خود را در اختیار خدا قرار دهد. همه چیز را از او بداند و حل هر مشکلی را از او ببیند و این درک و دید در حال اخضطرار دست می‌دهد «إِنَّمَنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرُ إِذَا دَعَاهُ وَيَكْتُشِفُ السُّوءَ»^۲.

داشتن ولایت شرط قبولی دعا و عبادت

محمد بن مسلم می‌گوید به امام باقر یا امام صادق عرض کردم: ما پارهای از مخالفین شما را می‌بینیم که در عبادت کوشان و دارای خشوع فراوانی هستند. آیا اعمال برای ایشان سودی دارد. فرمود: ای محمد همانا مثل ما اهل بیت با شما مثل آن خاندان بنی اسرائیل است که کسی از آنها نبود که چهل شب در

۱. تفسیر نمونه، ناصر مکارم شیرازی، ج ۲۰۹ الى ۲۱۱

۲. نمل، آیه ۶۲

عبادت بکوشد جز این که وقتی دعا می‌کرد مستجاب می‌شد. یک مردی از آنان مدت چهل شب به عبادت پرداخت و بعد دعا کرده، اما مستجاب نشد. نزد حضرت عیسی بن مریم علیهم السلام رفته و از آنچه بر او گذشت گلایه کرد و از حضرت التمامس دعا نمود. عیسی علیهم السلام وضو ساخته و نماز گزارد و دعا کرد، خدا به او وحی فرستاد که ای عیسی این بنده ام از غیر آن بایی که باید نزد من آید، نزد من آمده؛ او مرا می‌خواند در حالی که در نبوت تو شک دارد، بدنش خاطر بر این حال اگر به اندازه ای مرا بخواند که گردنش قطع و بندھایش از هم بگسلد، من دعایش را مستجاب نخواهم کرد. عیسی به او رو کرد و فرمود: پروردگارت را می‌خوانی و در دل شک به پیامبری من داری. گفت: ای روح و کلمه خدا، به خدا سوگند همین طور است که می‌فرمایید. از خداوند بخواه که این شک را از دل من بزداید. عیسی علیهم السلام برای وی دعا کرد و خداوند از او پذیرفت. ما خاندان نیز این چنین هستیم خدا عمل بنده را که در ما شک دارد قبول نمی‌کند.^۱

انگیزه‌های دعا

دعا یک کار ارادی است و محتاج انگیزه است. انگیزه دعا کنندگان بسیار است و ارزش دعا کنندگان تابع ارزش انگیزه آنها می‌باشد.

گاهی انگیزه انسان از دعا تامین نیازهای مادی است، مثلاً از خدا پول و فرزند و از این قبیل امور از خدا درخواست می‌کند. بنابراین انگیزه او همان علاقه‌های است که به این چیزها دارد. این نوع درخواست گرچه نشان دون همتی انسان است لکن در حد خود خوب است چرا که بیانگر اعتقاد دعا کننده به مؤثر بودن خداوند است.

مرحله بلندتر و عالی تر این که از خدا امور معنوی و توفیق بندگی را طلب کند. در نزد چنین انسانی ارزش امور معنوی بیشتر از امور مادی است. وقتی انسان بداند که آنچه از خدا درخواست کند، خدا به او عطا می‌کند، اگر واقعاً آخرت را شناخته باشد درخواست امور دنیاگی نمی‌کند، مگر این که در جهت امر اخروی باشد.^۲ در نظر چنین انسانی آخرت بسی بهتر و پایینده تر است. **﴿وَالآخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْغَى﴾**^۳

داستان: امام حسن بن علی علیهم السلام در حالی که وسائل نقلیه و مرکوبهای راهوار داشتند برای اینکه فیض بیشتری برده باشد، پیاده به مکه مشرف می‌شدند. در یکی از مسافرت‌ها پای مبارک حضرت آماس کرد. به

۱. امالی، شیخ مفید، ص ۱۵.

۲. بر درگاه دوست، محمد تقی مصباح یزدی، ص ۷۱.

۳. اعلی، آیه ۱۷.

خدمتگزارش فرمود: این پول را بگیر و چند قدم جلوتر مرد سیاه چهره‌ای می‌آید، این پول را به او بده و روغنی را که دارد از او بگیر و بیاور تا به پایم بمالم که درمان شود. خدمتگزار جلو رفت و با همان نشانه و خصوصیاتی که امام فرموده بود، مرد سیاه چهره‌ای می‌آید؛ از او پرسید که چنین روغنی داری تا برای ورم پا خوب باشد؟ گفت: آری. گفت این پول را بگیر و آن روغن را بده. گفت: برای که می‌خواهی؟ گفت: برای حسن بن علی علی‌الله‌آلم. این مرد سیاه چهره گفت: حسن بن علی مولای من است و من به او ارادت دارم. این روغن را بگیر و ببر. گفت: من باید این روغن را از شما بخرم. شما اگر ارادتی دارید، به حضور مولایم شرفیاب شو و آنجا عرض ارادت کن. پول را داد و روغن را گرفت و با هم به حضور امام شرفیاب شدند. این مرد در بین مکه و مدینه در آن هوا گرم یک مطلب پیشنهاد داد و عرض کرد یا بن رسول الله شما از خدای سبحان مسئلت کنید، فرزندی که به من می‌دهد شیعه و از دوستان شما باشد. من وقتی به قصد مسافرت از منزل خارج می‌شدم عیالم باردار بود، دعا کنید وقتی فارغ می‌شود فرزندی باشد که از دوستان شما باشد. این را به عنوان پهقیرین دعا از امام درخواست کرد و امام فرمودند: خدا به شما فرزندی داد که شیعه است و ما را دوست دارد. این تلاش یک آدم سیاه چهره در زیر آسمان سوزان است به عنوان دعایی که از امام می‌خواهد. نخواست که خدایا به من مال و مسکن بده و یا خدایا به من دنیا بده، بلکه او فرزند صالح می‌طلبد، چون یکی از برکات ^۱ حیات انسانی داشتن فرزند صالح است.

^۳- در این مرحله انگیزه دعا کننده صرف تکلم با خدا، اطاعت امر خدا است. ذات دعا مطلوب است. حاجت خواستن بهانه در خانه دوست رفتن است. چون خدا فرمود: دعا کنید، دعا می‌کند. در این مرحله دیگر مهم نیست درخواست چه باشد، امور معنوی باشد یا مادی باشد، فرقی ندارد. در این هنگام دعا برای همه چیز مطلوب است. چنین انسانی خود را در کثار اقیانوس بی کران الهی می‌بیند، لذا برای جزئی‌ترین امور خود دعا می‌کند. خدا می‌فرماید: **﴿إِذْ عُونَىٰ أَسْتَجِبْ لَكُمْ﴾**. **﴿وَاسْأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ﴾**.

علامه امینی و دعا

می‌گویند علامه امینی، صاحب الغدیر برای تصنیف الغدیر، به کتابی نیاز داشت؛ چندین ماه خدمت حضرت امیر مشرف می‌شد و از حضرت درخواست می‌کرد تا کتاب را پیدا کند و حضرت اجابت نمی‌کرد. یک روز در حرم حضرت بود که عربی به حرم حضرت آمد و رو به حضرت گفت: اگر مردی کار مرا انجام بده. با همان تعییر

۱. اسرار عبادت، عبد الله جوادی آملی، ص ۱۷۸.

۲. مومن، آیه ۶۰

۳. نساء، آیه ۳۲.

خیلی توهین امیز، هفتنه دیگر آمد و گفت: بله مرد هستی، تو مردی، کار ما را انجام دادی. صاحب الغدیر گوید ما خیلی ناراحت شدیم، گفتمی ما داریم برای حضرت زحمت می‌کشیم، کتاب الغدیر می‌نویسیم، اما او به ما اعتنا ننمی‌کند، ولی این عرب دهاتی، همین که آمد و گفت: اگر مردی کار ما را انجام بده، کارش را انجام داد می‌گویند: صاحب الغدیر حضرت را در خواب دیدند که حضرت فرموده بودند: این‌ها عرب دهاتی و بدروی هستند، نمی‌شود این‌ها را رد کرد. باید با این‌ها مطابق طفویلشنان عمل کرده لذا باید کار این‌ها را انجام دهیم، ولی تو که ما را می‌شناسی، مرد فضیلت و تقوایی، بصیر هستی. ما اگر به این زودی هم به تو اعتنا نکنیم، تو عارف به حق ما هستی. صاحب الغدیر گوید: در همین حین زنی آمد و گفت: ما امروز خانه تکانی داشتیم تا زوالید خانه را بیرون بریزیم. یک کتاب مندرسی در خانه بود. شوهرم گفت: این کتاب را هم در زباله‌ها بیانداز. من گفتم: شاید به درد این همسایه ما آقای امینی بخورد. کتاب را به آقای امینی می‌دهد. آقای امینی وقتی می‌برد و باز می‌کند، می‌بیند همان کتابی است که دنبالش می‌گشته است. آن کتابی که برای پیدا کردنش آن همه به حضرت النماض می‌کرد. در این قضایای ما هم حضرت همان برخوردی که با عرب دهاتی می‌کنند، با ما کردنده تا قضیه خاتمه پیدا کرد.^۱

دعا در روایات

عن أبي عبد الله عليه السلام قال امر المؤمنين عليه السلام «احب الاعمال إلى الله في الأرض الدعا و افضل العيادة

الغاف، قال: كان أمير المؤمنين عليه السلام رجلاً دعاً؟؛ إمام صادق عليه السلام مي فرماید: إمام على عليه السلام مي فرماید،
محبوب ترین کارها در روی زمین برای خدا دعا است و بهترین عبادت پرهیزگاری و پارسایی است و امیر
المؤمنین عليه السلام مردی بود که بسیار دعا می کرد.

عن الرضا عليه السلام: «عليكم بسلاح الانبياء، فقيل: و ما سلاح الانبياء؟ قال الدعا؛ حضرت رضا عليه السلام هميشه به اصحاب خود می فرمود: بر شما باد به اسلحه پیامبران. به او عرض شد: اسلحه پیامبران چیست؟ فرمود: دعا است».^۳

عن أبي عبد الله عليهما السلام قال: «الدعا انفذ من السنان الحديد؛ امام صادق عليهما السلام فرمود: دعا از نیزه تیز نافذتر است».^٤

۱. سلوک معنوی، گفتارها و مصاحبه‌ها و خاطره‌ها، آیت الله بهاء الدینی، اکبر اسدی، ص ۱۰۴.

٢. اصول کافی، کلینی ر^۵، ج ۴، حدیث ۸، ص ۲۱۳.

۳. همان، حدیث ۵، ص ۲۱۴.

۴. همان، حدیث ۷، ص ۲۱۴.

آثار دعا

۱ و ۲. رهایی از دشمنان و ازدیاد روزی

عن ابی عبد الله علیہ السلام قال النبی علیہ السلام: «الا ادلكم علی سلاح ینجیکم من أعائکم و يدر ارزاقکم؟ قالوا: بلی، قال: تدعون ربکم بالليل و النهار، فان سلاح المون الدعا؛ امام صادق علیہ السلام از پیامبر اسلام علیہ السلام نقل می کند که پیامبر علیہ السلام فرمود: آیا شما را به سلاحی راهنمایی نکن که شما را از دشمن رهایی دهد و روزی شما را فراوان سازد؟ عرض کردند: بله، فرمود: پروردگار تان را در شب، روز بخوانید، زیرا سلاح مون دعا است.

۳. دفع بلاء و قضاء

عن الرضا علیہ السلام قال: قال علی بن الحسین علیہ السلام: «ان الدعاء و البلاء يُرافقان الى يوم القيمة، إن الدعاء ليرد البلاء و قد ابرم ابراما». ^۱ حضرت رضا علیہ السلام فرمود: علی بن الحسین علیہ السلام فرمود: همانان دعا و بلا تا روز قیامت با هم رفاقت کنند و همانا دعا برگرداند بلا را با آنکه آن بلاء به سختی ابرام (محکم) شده است. قال الصادق علیہ السلام: «ان الدعا يرد القضا ينتقضه كما ينتقض السلك و قد ابرم ابراما»؛ ^۲ حماد بن عثمان گوید: شنیدم که امام صادق علیہ السلام فرمود: همانا دعا قضا را برگرداند و آن را از هم باز می کند، چنانچه رشته نخ تاییده شده از هم باز شود».

۴. شفا و درمان هر درد

عن علابن کامل قال لی ابو عبد الله علیہ السلام: «عليک بالدعا فانه شفا من کل داء؟ علابن کامل می گوید: حضرت صادق علیہ السلام به من فرمود: بر تو باد به دعا زیرا آن درمان هر دردی است».

۵. کلید هر حاجت و پیروزی

سمعت ابا عبد الله علیہ السلام يقول: «...فاكثر من الدعا فانه مفتاح كل رحمة و نجاح كل حاجة»؛ عبد الله بن سنان می گوید: شنیدم حضرت صادق علیہ السلام فرمود: پس بسیار دعا کن که کلید هر رحمت و پیروزی در هر حاجت است».

۱. همان، حدیث ۳، ص ۲۱۵.

۲. همان، حدیث ۴، ص ۲۱۵.

۳. همان، حدیث ۱، ص ۲۱۵.

۴. همان، ص ۲۱۷.

آداب دعا

۱ و ۲. ستایش کردن خدا و صلوات فرستادن بر پیامبر ﷺ پیش از دعا

حارث بن مغیره گوید: شنیدم حضرت صادق علیه السلام می فرمود: چون یکی از شما بخواهد از پروردگار خویش چیزی از حاجات دنیا و آخرت مسئلت کند بدان مبادرت نورزد تا به ستایش او و صلوات بر پیغمبر ﷺ سخن خود را آغاز کند و سپس حاجات خود را طلب کند.^۱

۳. اجتماع در دعا: هر گاه حادثه ای پدرم را غمناک می کرد، زنان و فرزندان را جمع می کرد و آنها آمین می گفتند.^۲

اوقات دعا کردن

وقتی که دل نرم شد

عن ابی عبد الله علیه السلام قال: «إذا رأى أحدكم فليدع، فإن القلب لا يرق حتى يخلص»^۳ حضرت صادق علیه السلام فرمود: هر گاه دل شما نرم شد در آن حال دعا کنید، زیرا تا دل نرم نشود رقت نکند.

عن ابی عبد الله علیه السلام قال: قال امیر المؤمنین علیه السلام: «اغتنموا الدعا عند اربع: عند قرائة القرآن و عند الاذان و عند نزول الغيث و عند التقى الصفين للشهادة»^۴ حضرت صادق علیه السلام نقل می کند که: امیر المؤمنین علیه السلام فرمود: دعا را در چهار جا غنیمت شمارید؛ نزد قرائت قرآن و نزد گفتن اذان و نزد آمدن باران و نزد برخورد دو صف (از مؤمنین و کفار) برای قتال.

«يستجاب الدعاء في أربع مرات: في الوتر وبعد الفجر وبعد الظهر وبعد المغرب»^۵ حضرت

صادق علیه السلام فرمود: دعا در چهار جا به اجابت رسد: در نماز وتر و بعد از سپیده دم و بعد از ظهر و بعد از مغرب.

۱. همان، حدیث ۷، ص ۲۱۶.

۲. همان، حدیث ۱، ص ۲۳۶.

۳. همان، حدیث ۳، ص ۲۴۲.

۴. همان، حدیث ۵، ص ۲۲۷.

۵. همان، حدیث ۳، ص ۲۲۶.

۶. همان، ج ۴، حدیث ۴، ص ۲۲۶.